

Maarifa ya kinga, kujua jinsi ya kulinda

Firmin Mbala

Mtaalamu wa Haki za Binadamu na Maendeleo ya Kimataifa

mbalafirmin@gmail.com

Mame-Penda Ba, Olivier Dangles, Faisal Garba, Mohamed Jouili, Toussaint Kafarhire, Philippe Lavigne Delville, Frédérique Louveau, Nadine Machikou, Sara Mejdoubi, Uchenna Okeja, Mireille Razafindrakoto & Cheikh Sadibou Sakho

redaction@globalafricasciences.org

Toleo hili maalum la *Global Africa* linafungua kwa changamoto mbili: kuzingatia maarifa ya ulinzi kama aina zilizopo za upinzani, na kutilia shaka uwezo wetu wa pamoja wa kuanzisha maadili ya ulinzi. Kwa ajili ya ulinzi si kielelezo rahisi cha kibinadamu au shuruti dhahania ya kimaadili: ni kitendo cha kisiasa, msimamo uliopo, unaotokana na mahusiano ya mamlaka, urithi wa kihistoria, mawasiliano ya kisasa, na udhaifu tofauti.

Maarifa ya ulinzi, tunapoyakaribia hapa, si ya kiufundi wala si ya kitamaduni. Ni zao la mchezo wa kijamii, mbinu za kila siku, na aina za akili za jamii ambazo, katika miktadha ya vurugu za kimuundo, usalama wa kitaasisi, na udhaifu wa kidemokrasia, huturuhusu kuhifadhi maisha, heshima na kumbukumbu. Pia mara nyingi haonekani, kutengwa, au hata kuharamishwa—haswa kwa sababu inakwepa mantiki ya udhibiti wa serikali au kanuni za maarifa za ulimwengu.

Barani Afrika, uwezo huu wa kulinda—wafikiri wetu, jamii zetu, lugha zetu, kumbukumbu zetu—unabakia kupungukiwa sana. Mara nyingi, takwimu za fikra muhimu zinalazimishwa kwenda uhamishoni, taasisi za ujuzi hunyimwa haki au kunyonywa, na mshikamano wa watu wengi hudhoofishwa na mantiki ya mgawanyiko wa kijamii au ukandamizaji wa kisiasa. Kwa hivyo suala hili ni wito wa kurudisha rasilimali hizi za ulinzi, kuzithamini, na kuzisambaza. Kwa hiyo inatoa fursa zaidi ya ifaayo ya kutoa heshima inayostahili kwa watu wawili wakuu wa fikra za Kiafrika ambao walifariki hivi karibuni: Valentin-Yves Mudimbe na Ngũgĩ wa Thiong’o.

How to cite this paper:
Mbala, F. & Global Africa. (2025). Maarifa ya kinga, kujua jinsi ya kulinda. *Global Africa*, (10), pp. 12-14.
<https://doi.org/10.57832/6vtd-wt60>

© 2025 by author(s). This work is openly licensed via [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Valentin-Yves Mudimbe: mtoa ukoloni wa maarifa¹

Mwanafalsafa, mwandishi wa riwaya, na mkosoaji, Valentin-Yves Mudimbe alikuwa mmoja wa wanafikra madhubuti wa karne ya 20 barani Afrika. Akiwa na *The Invention of Africa* (Mudimbe, 1988), alileta mapinduzi katika masomo ya baada ya ukoloni kwa kufichua muundo wa kina wa «maktaba ya kikoloni»: mkusanyo huo wa maandishi ya kidini, kiantropolojia na kiutawala ambayo yaliijenga Afrika kama kitu cha kujulikana, kutawaliwa na kuokolewa. Lakini Mudimbe hakutosheka kamwe kwa kubomoa tu; alipendekeza urekebishaji upya wa kiakili kwa ukali na unaohitaji kufikiria kuhusu Afrika zaidi ya hadhi yoyote aliyopewa.

Kazi yake, kati ya falsafa na fasihi, kati ya Jamhuri ya Kidemokrasia ya Kongo, Ulaya, na Marekani, ni wazo la kusafiri, kutangatanga, na kutatanisha. Inakataa magereza ya dhana,

iwe ya kikoloni au ya kitaifa, chini ya kivuli cha «uhalisi.» Inatualika kuifikiria Afrika yenyewe, bila kujitenga na ulimwengu. Katika suala hili, Mudimbe ni chanzo kikuu cha msukumo wa ujuzi wa ulinzi: anatufundisha kwamba kulinda pia kunamaanisha kufikiri tofauti, kukataa dhahiri, na kujenga wingi, ujuzi wazi wenye uwezo wa kuakisi tofauti za uzoefu wa Kiafrika.

Alipopokea *udaktari wa heshima* kutoka Chuo Kikuu cha Lubumbashi mnamo 2019, Mudimbe alielezea hisia zake kwa kutambuliwa katika nchi yake, baada ya kusherehekewa katika kila bara. Ishara yake wakati huo - mchango wa maktaba yake ya kibinafsi kwa chuo kikuu hiki - ni kitendo cha kupitisha, lakini pia kilio cha hofu. Kwani Mudimbe, sawa na wengine wengi, alilazimika kuikimbia nchi yake, akifukuzwa na utawala wa kibabe wa Mobutu Sese Seko, aliyeitawala Jamhuri ya Kidemokrasia ya Kongo kwa ukandamizaji na ufiisadi kuanzia 1965 hadi 1997. Tumeshindwa kutekeleza wajibu wetu wa kumlinda. Na bado, hakuwahi kuvunja uhusiano wake na Afrika, kuifikiria, nayo, licha ya uhamishoni.

Ngũgĩ wa Thiong'o: lugha kama eneo la upinzani²

Ngũgĩ wa Thiong'o, mtunzi wa riwaya, mtunzi wa tamthilia, na mtunzi wa insha, alikuwa mmoja wa wanaharakati wenye nguvu zaidi katika uondoaji wa ukoloni wa kitamaduni. Alizaliwa chini ya utawala wa Uingereza, alielewa mapema kwamba lugha ni uwanja wa vita. Baada ya kuandika kwa Kiingereza, alichagua Kikuyu, lugha yake mama, kueleza ulimwengu, kuandika tamthilia, riwaya na insha. Ishara hii kali ilikuwa kitendo cha ulinzi: kulinda lugha za Kiafrika ni kulinda mawazo, kumbukumbu, na upinzani.

Kazi yake, kutoka kwa *Petali za Damu hadi Kuondoa Ukoloni Akili* (Ngũgĩ, 1986), ni ombi la fasihi yenye mizizi, njia ya uasi ya kufikiri, Afrika ambayo inasimulia hadithi yake yenyewe. Lakini mapambano haya yalimgharimu sana: kufungwa, kufungwa, na kuhamishwa kwa zaidi ya miaka ishirini, Ngũgĩ alilipa ahadi yake kwa mwili na damu yake mwenyewe. Na alipojaribu kurejea Kenya mwaka wa 2004, yeye na mkewe walishambuliwa kikatili. Tumeshindwa katika wajibu wetu wa kumlinda. Wachambuzi waliibua kwa haki mizizi ya udhalilishaji huu wa kikatili katika uharibifu wa taasisi za kitamaduni, kama vile maktaba zilizoachwa bila vitabu vyao kupitia wizi au ukeketaji. Kupuzwa huku kuliashiria mmomonyoko wa maadili ya kiraia³.

Na bado, Ngũgĩ hakuacha kuandika, kuota, na kushiriki. Aliamini katika fasihi inayoweza kutengeneza njia ya falsafa, sayansi, na teknolojia. Katika hili, yeye ni mlezi wa ujuzi wa ulinzi: alionyesha kuwa kulinda pia ni kuunda, kutafsiri, kufundisha, na kupinga.

1 Kuhusu Valentin-Yves Mudimbe, angalia kazi ya msingi Mudimbe, V.-Y. (2021). *Uvumbuzi wa Afrika: Gnosis, falsafa na mpangilio wa maarifa*. Présence Africaine; pamoja na Kavwahirehi, K. (2006). *VY. Mudimbe na uvumbuzi upya wa Afrika: Ushairi na siasa ya kuondoa ukoloni katika sayansi za kijamii* (Mkusanyiko: Francopolyphonies). Rodopi. Pia, filamu ya makala ya Bekolo, J.-P. (Mkurugenzi). (2015). *Les Choses et les Mots de Mudimbe* [Filamu ya makala, dakika 243]. JPB Productions inatoa mtazamo wa kugusa moyo kuhusu maisha na fikra za mwanafalsafa huyo.

2 Ili kufahamu zaidi kazi ya Ngũgĩ wa Thiong'o, tazama Gikandi, S. (2001). *Ngũgĩ wa Thiong'o*. Cambridge University Press.

3 Onyango-Obbo, C. (2004, 16 Agosti). *Shambulizi la Ngugi: Yote yalianzia katika maktaba zetu. The East African*. Ilichukuliwa kutoka <https://www1.swarthmore.edu/SocSci/tburke1/perma83004.html> (ilipofikiwa tarehe 7 Juni 2024).

Urithi, jukumu

Kuibuliwa ya hawa makubwa mawili ya mawazo si tu kodi. Ni (re) ukumbusho wa kukumbuka wa majukumu yetu. Kwani tunaposherehekea Mudimbe na Ngũgĩ, wengine wanaendelea kuteseka, kwa kutojali au kunyamaza, vurugu za walio madarakani. Nchini Benin, mwana katiba Joël Aïvo, wanasayansi wa siasa Alain Fogue na Abdu Karim Ali nchini Cameroon, na mtafiti Aliou Bah nchini Guinea, leo wamefungwa kwa mawazo yao. Na duru za kitaaluma za Kiafrika, mara nyingi sana waoga, hukaa kimya.

Kama Nadine Machikou (2024) anavyoonyesha, mifumo ya kimataifa inajitahidi kuwalinda wasomi wa Kiafrika⁴. Ni wakati wa kujenga mifumo ya ulinzi inayojikita katika uhalisia wetu, mshikamano wetu, maarifa yetu. Hili ndilo suala zima la suala hili: kufikiria ujuzi wa ulinzi kama zana za upinzani, utunzaji, na mabadiliko.

Mudimbe na Ngũgĩ wametuachia vitendea kazi. Ni juu yetu kuwatumia. Kwa sababu kulinda ni kupinga, kuwepo. Suala hili limetolewa kwao, na vile vile kwa wale wote, kama Koyo Kouoh, ambao hawajatajwa hapa lakini ambao kazi zao zina thamani ya maisha na uhuru. Mapambano yao yatukumbushe kwamba wakati mwingine, kujua jinsi ya kulinda huanza na kitendo rahisi: kuvunja ukimya.

Kwa hiyo suala hili la *Global Africa* ni ilani. Inathibitisha kwamba maarifa ya ulinzi si masalio ya zamani, bali ni mchezo wa kisasa wa kuchezea, nguvu ya kuendesha gari, lever ya ukombozi, na vitendo vya ujasiri. Inatukumbusha kwamba kujua jinsi ya kulinda pia kunamaanisha kuwalinda wale wanaojua. Ujuzi wa kinga sio mbinu tu; ni maadili. Ile inayodai kufikiwa kwa mwathirika wa unyanyasaji wa nyumbani, kwa msichana aliyekeketwa au kulazimishwa kuolewa, lakini pia kwa mwalimu kutishiwa kwa makala yake, kwa msanii aliye dhibitiwa, kwa mwanafunzi aliye pigwa kwa bango. Kulinda ni kukataa ushirika wa ukimya.

4 Machikou, N. (2024). Are African scholars at risk? The invisibility of Africans in relief policies for endangered academics. Dans L. Dakhli, P. Laborier & F. Wolff (Eds.), *Academics in a century of displacement: The global history and politics of protecting endangered scholars* (pp. 263–290). Springer VS. https://doi.org/10.1007/978-3-658-43540-0_11